

EMIGRACIJA XX AMŽIAUS PRADŽIOS LAIŠKUOSE: VIENOS PASVALIŠKIŲ ŠEIMOS KALBINIAI PORTRETAI

Dr. Aurelija Tamošiūnaitė

Ilojaus universitetas Čikagoje,

Vytauto Didžiojo universitetas

IŽANGA

XIX amžiaus pabaigoje – XX amžiaus pradžioje pagausėjusi lietuvių emigracija į kitus kraštus tarp valstietiškosios kultūros žmonių padėjo išplatinti vieną iš svarbiausių rašytinio bendravimo žanrų – laišką. Laiškai daugeliui emigrantų tapo bene vienintele bendravimo, susižinojimo su Lietuvoje likusiais šeimos nariais priemone. Todėl, žvelgiant iš tyrėjo perspektyvos, ankstyvųjų emigrantų laiškai – parankus šaltinis visapusiškai – istorinei, kalbinei, sociokultūrinei, antropologinei – analizei.

Šiuo pranešimu norima kalbiniu aspektu pažvelgti į vienos pasvaliečių emigrantų šeimos laiškus, rašytus 1908–1914 metų laikotarpiu iš JAV artimiesiems į Pasvalį. Pranešimo tikslas – pateikti epizodiškus šios šeimos narių kalbinius portretus ir jų santykį su besikuriančia bendrine kalba (toliau – bk).

SURVILŲ ŠEIMA

Survilų šeimos laiškų pluošteliu dar 2009 metais Vilniuje su prof. Giedriumi Subačiumi pasidalijo viena iš šios šeimos palikuonių – Bronė Valickienė. Taip pačioje XX amžiaus pradžioje rašyti laiškai (tiksliau – skaitmeninės jų kopijos) atsidūrė Ilojaus universiteto Čikagoje Pasaulio lietuvių bendruomenės Lituanistikos katedros, Lietuvių kalbos instituto ir Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos bendrai kuriamoje *Asmeninės lietuvių rašomosios kalbos duomenų bazėje* (toliau – AKDb)¹. Pasvalyje likusiems artimiesiems (motinai, broliams

¹ Išsamiau apie ją žr.: Litvinskaitė, D., Tamošiūnaitė, A. Asmeninės rašomosios lietuvių kalbos duomenų bazės (AKDb) sumanymo ištakos ir pirmieji darbai. *Archivum Lithuanicum* 13, 2011, p. 399–405.

ir seserims) laiškus iš JAV rašė trys į užatlantę išvykę Survilų šeimos nariai: broliai Petras ir Jonas Survilai bei sesuo Filomena Survilaitė. Iš viso AKDb turima 12 Petro, Jono ir Filomenos Survilų rašytų laiškų.

PETRO SURVILO LAIŠKAI

Tikslūs Petro Survilo gimimo metai nežinomi. Pirmojo pasaulinio karo registracijos kortelėje nurodyta, kad jis gimęs 1876 metais Pasvalyje². Tuo tarpu 1914 metais iš Hamburgo į Liverpulį ir iš Liverpulio į Bostoną vykusią keleivių sąrašą nurodoma, jog P. Survilui 28 metai, vadinasi, jis turėtų būti gimęs 1886 metais³. Kuri data teisinga, sunku pasakyti, tačiau galima spėti, kad registruojantis į Pirmojo pasaulinio karo šauktinių gretas Survilas savo amžių galėjo ir pameluoti, norėdamas atrodyti vyresnis.

Kaip rodo archyviniai duomenys, iš Survilų šeimos į JAV pirmasis (1906 metais) ir atvyko Petras. Čia jis gyveno iki 1912-ųjų, kol grįžo pas saviškius į Lietuvą. Visam laikui į JAV Petras kartu su seserimi Filomena sugrįžo 1914 metais⁴. P. Survilas gyveno Naujojo

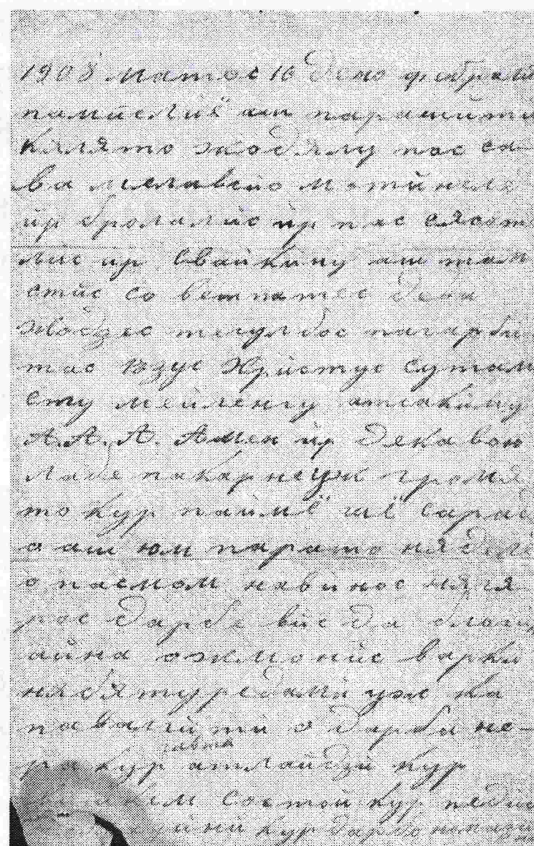
² *Pirmojo pasaulinio karo šauktinių registracijos kortelės, 1917–1918* [World War I Draft Registration Cards, 1917–1918] [internetinė duomenų bazė], Provo, UT, USA: Ancestry.com Operations Inc, 2005, mikrofilmo sąrašo nr. 1711721, kortelės serijos nr. 992 (www.ancestry.com, žiūrėta 2010-04-07). Šie ir toliau minimi Petro Survilo biografiniai duomenys rasti internetinėje duomenų bazėje Ancestry.com.

³ „Laivo *Anandia*, išplaukusio iš Liverpulio 1914 m. kovo 26 d. ir atvykusio į Bostoną 1914 m. balandžio 6 d., keleivių sąrašas“, *Bostono keleivių sąrašai, 1820–1943* [Boston Passenger Lists, 1820–1943] [internetinė duomenų bazė], Provo, UT, USA: Ancestry.com Operations, Inc., 2006, mikrofilmo nr. 219, 148 (www.ancestry.com, žiūrėta 2010-04-07); „Laivo *Bury*, išvykusio iš Hamburgo 1914 m. kovo 14 d. į Grimsbį, Liverpulį ir Southamptoną, keleivių sąrašas“, *Hamburgo keleivių sąrašai, 1850–1934* [Hamburg Passenger Lists, 1850–1934] [internetinė duomenų bazė], Provo, UT, USA: Ancestry.com Operations Inc, 2008, mikrofilmo sąrašo nr. K_1835, t. 373–7 I, VIII A 1 Band 275, 629 (www.ancestry.com, žiūrėta 2010-04-07).

⁴ „Laivo *Anandia*, išplaukusio iš Liverpulio 1914 m. kovo 26 d. ir atvykusio į Bostoną 1914 m. balandžio 6 d., keleivių sąrašas“, *Bostono keleivių sąrašai, 1820–1943* [Boston Passenger Lists, 1820–1943] [internetinė duomenų bazė], Provo, UT, USA: Ancestry.com Operations, Inc., 2006, mikrofilmo nr. 219, 148 (www.ancestry.com, žiūrėta 2010-04-07).

1908 m. vasario 16 d. kirilika rašyto Petro Survilo laiško-šablono antraštinis lapas

1908 m. vasario 16 d. kirilika rašyto Petro Survilo laiško 1v puslapis

Hampšyro ir Masačusetso valstijose⁵, buvo užsiregistravęs į Pirmojo pasaulinio karo šauktinių gretas. Po karo Pasvalyje likusios šeimos ryšys su P. Survilu nutrūko, todėl nei tiksliai jo mirties data, nei vieta nežinoma. Šeimos palikuonių nuomone, jis vėliau JAV vertėsi ūkininkavimu⁶.

Bronės Valickienės, laiškų saugotojos, teigimu, Petras buvo lankęs „narodnąją“ (valdinę rusišką – A.T.) pradinę mokyklą, ten pra-

⁵ „Laivo *Batavia*, išplaukusio iš Hamburgo 1911 m. liepos 24 d. ir atvykusio į Niujorką 1911 m. rugpjūčio 7 d., keleivių sąrašas“, *Niujorko keleivių sąrašai, 1820–1957* [New York Passenger Lists, 1820–1957] [internetinė duomenų bazė], Provo, UT, USA: Ancestry.com Operations, Inc., 2006, mikrofilmo nr. T715, mikrofilmo sąrašo nr. T715_1718, sąrašo nr. 12, 214 (www.ancestry.com, žiūrėta 2010-04-07).

⁶ Valickienė, B. *Elektroninis laiškas Giedriui Subačiui iš Vilniaus į Oksfordą, JAV*, 2010-01-11.

moko rašyti kirilika. Neblogą šio raidyno išmanymą rodo 3 kirilika lietuviškai rašyti P. Survilo laiškai. Jo rašytų laiškų ortografijos analizė⁷ sufleruoja, kad geriau rašyti jis mokėjo kirilika nei lotyniškais raidėmis. Geresnį kirilinio raidyno išmanymą rodo ir tai, jog kiriliniai P. Survilo laiškai rašyti jau po spaudos draudimo panaikinimo: 1907 m. gruodžio 3 d., 1908 m. vasario 16 d. ir 1908 m. balandžio 25 d.

P. Survilas nebuvo įgudęs rašyti. Tai rodo formalieji laiškų rašybos bruožai, pvz., nenuosekli tų pačių žodžių rašyba (*Зодіалу* 1909-05-13 1v ir *зiodіалу* 1909-08-26 1v 'žodelių'), neskirtos žodžių ribos (*насом* 'pas mumis' 1908-02-16 1v, *сымамсты* 'su tamstų' 1908-02-16 1v, 1908-04-25 1v), beveik nevartoti skyrybos ženklai, didžiosios raidės.

Digrafų <aj>, <ej>, <aw>, taip pat <cz>, <sz> ir <dз> vartoseną, retkarčiais žymėta kietojo [l] grafema <ł> orientuoja į XIX amžiaus pabaigos – XX amžiaus pradžios maldaknygių (t. y. tradicinę) rašybą. Tradicinė rašyba veikė ne tik lotyniškai rašytų P. Survilo laiškų ortografiją, bet prasiskverbė ir į kirilinių laiškų rašybą: lotyniškos rašybos modeliu čia, pvz., vartotas digrafas <дз> minkštajai afrikatai [dž] žymėti (*зодзес* 'žodžiais' 1909-08-26 1v), taip pat digrafas <чз> (*свенчзѣавсос* 'švenčiausios' 1907 1v), P. Survilo sudarytas raidžių junginio <cz> pavyzdžiu. Vadinas, P. Survilo rašto įgūdžių, suformuotų tradicinės rašybos, bk ortografijos normos XX amžiaus pradžioje dar neveikė.

Menkas bk poveikis juntamas ir kalbiniu lygmeniu. Tarmės ir bendrinės kalbos vartosenos analizė rodo, jog P. Survilas daugeliu atvejų užrašė savo gimtosios šnektos – pasvaliečių – tarmines ypatybes.

P. Survilas šiaurės panevėžiškių patarmės atitikmenis žymėjo vienskaitos galininko galūnėse (*deno* 'dieną' 1909-05-13 1v), būtojo laiko pirmojo asmens galūnėse (*dirbo* 'dirbau' 1909-05-13 1v), atviros galūnės nekirčiuotose pozicijose (*giwіanima* 'gyvenimo' 1909-08-26 1v). Gimtosios tarmės monoftongus P. Survilas dažniau žymėjo nekirčiuotose ar tvirtagalėse galūnėse (*giare* 'gerai' 1909-05-13 1v, *pirme* 'pirmai' 1909-05-13 1v), tarmės [on] tvirtagalėse ar nekirčiuotose pozicijose (*оһт* 'ant' 1907-12-03 1v, *оһтануко* 'Antanuką' 1907-12-03 1v, bet plg. *аһт* 'ant' 1908-04-25 1v). P. Survilo laiškuose žymėtos

⁷ Žr. Tamošiūnaitė, A. Viena kalba – dvi abėcėlės: kirilika ir lotyniška abėcėlė rašyti Petro Survilo laiškai. *Archivum Lithuanicum* 12, 2010, p. 157–182.

ir redukuotos galūnės, būdingos šiaurės panevėžiškiams, kurių plote trumpieji galūnių balsiai virto murmamaisiais garsais, pvz., *tamstis* 'tamstas' 1909-08-26 1v; *ашарѣц* 'ašaras' 1908-04-25 1v, *деѣц* 'Dievas' 1908-04-25 1v. P. Survilas pramaišiui žymėjo šiaurės panevėžiškių kietąjį [l] ir bk minkštąjį [l'] prieš *e* tipo vokalizmą: *бролалѣ* 'brolelį' 1907-12-03 1v, *парлаѣстѣ* 'perleisti' 1908-04-25 1v ir *motinele* 'motinėle' 1909-05-13 1v, 1909-08-26 1v. Tačiau tiek kiriliniu, tiek lotynišku raidynu rašytų laiškų ortografija (ypač nenuosekli grafemos <l> vartoseną) rodo, jog P. Survilas priebalsių minkštumo ir kietumo žymėjimo nebuvo gerai perpratęs.

Viena vertus, menkas bk ypatybių pavartojimo skaičius rodo, jog sąmoningų intencijų perimti bk lytis P. Survilo laiškuose nematyti. Antra vertus, bk autoritetas XX amžiaus pirmajame dešimtmetyje, rodos, dar buvo per menkas paveikti mažiau išsilavinusius žmones.

JONO SURVILO LAIŠKAI

Apie jaunesnįjį P. Survilo brolių Joną biografinių žinių turima kiek daugiau. Jonas gimė Pasvalyje 1893 m., kaip ir brolis Petras, čia lankė valdinę (rusišką) pradinę mokyklą. Į JAV Jonas atvyko vėliau nei brolis – 1911 metais („Laivo *Batavia* <...>“, 214). Sprendžiant iš laiškų rašysenos, nuo pat atvykimo 1911 metais iki 1912-ųjų į Lietuvą laiškus Petro ir savo vardu rašė Jonas⁸. Jaunesnysis Survilas JAV dirbo fotografu. Pirmojo pasaulinio karo metu tarnavo kariuomenėje, buvo vienas iš pirmųjų fotografų, ore užfiksavusių priešų teritorijas⁹. Tik atvykęs į JAV Jonas gyveno Naujojo Hampšyro valstijoje, vėliau Masačusetse, kur East Cambridge'o miestelyje turėjo floristikos ir fotografijos saloną. Šiame miestelyje Jonas išgyveno 50 metų, mirė 1988 m.¹⁰

Asmeninėje lietuvių rašomosios kalbos duomenų bazėje turimos penkių Jono Survilo rašytų laiškų kopijos. Skirtingai nuo brolio Pet-

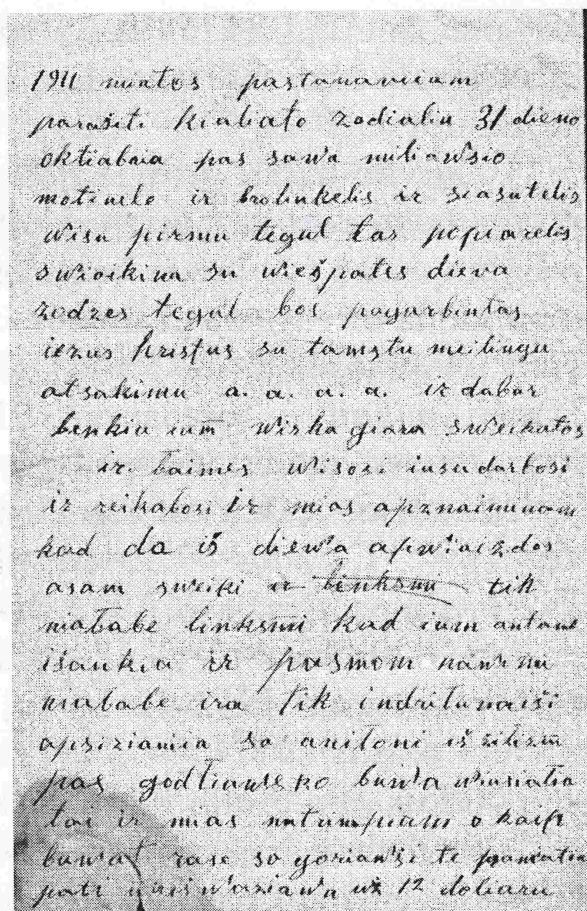
⁸ Pvz., 1912-01-03 laiškas pasirašytas P[etras]. J[onas]. S[urvilai].

⁹ *Pirmojo pasaulinio karo šauktinių registracijos kortelės, 1917–1918* [World War I Draft Registration Cards, 1917–1918] [internetinė duomenų bazė], Provo, UT, USA: Ancestry.com Operations Inc, 2005, mikrofilmo sąrašo nr. 1711721, kortelės nr. 241 (www.ancestry.com, žiūrėta 2010-04-07).

¹⁰ „John P. Survilas, 95 Florist, Studio Photographer“, *The Boston Globe*, 1988-06-04, 21.

Jono Survilo laiško, rašyto 1911 m. spalio 31 d., antraštinis laiško-šablono lapas

Jono Survilo laiško, rašyto 1911 m. spalio 31 d., 1v puslapis

ro, visi Jono laiškai rašyti lotyniškėmis raidėmis. Kad Jonas taip pat pažinojo kiriliką, rodo kai kuriuose laiškuose prasprūdusios kirilinės raidės, pvz., *gapiat* ‘galite’ 1912-01-03 2r, *gpomiato* ~ grometą ‘laišką’ 1911-11-28. Iš penkių J. Survilo rašytų laiškų teišlikę keturių po vieną lapą¹¹.

J. Survilas buvo kiek labiau įgudęs rašyti nei vyresnis brolis, tačiau formalieji rašybos bruožai sufleruoja, kad ir jam, tik emigravus į JAV, rašymas nebuvo kasdienė veikla: tekstas neskaidytas į sakinius, beveik nerašyti skyrybos ženklai, ne visada skirtos žodžių ribos (*biadarba* ‘be darbo’ 1912-01-03 2r, *pasmom* 1911-10-31 1v), nedėsnigai rašytos didžiosios raidės. Išskirtinis Jono Survilo rašybos bruožas – brūkšnelių virš <m> ir <n> rašyba, pvz., *atsakimū* ‘atsakymu’ 1911-11-28 1v,

¹¹ Panašiai kaip ir Petro Survilo laiškų.

laiṁiṇu 'laiminu' 1911-10-01 1v. Brūkšnelius virš <m> ir <n> Survilas greičiausiai rašė tam, kad rankraštyje būtų lengviau šias raides atpažinti¹².

J. Survilo laiškų ortografijos analizė rodo, kad jaunesniojo brolio rašyba buvo paveikta dviejų klodų: tradicinės XIX amžiaus pabaigos religinių raštų rašybos ir bendrinės rašomosios kalbos normų. Į pirmąją klodą orientuoja grafemos <w> vartosena tiek garsui [v] (*swiai-kina* 'sveikina' 1911-10-31 1v), tiek antrajam dvibalsio [au] dėmeniui žymėti (*miliawsio* 'mieliausią' 1911-10-01 1v), taip pat raidės <l> rašyba (*laimes* 'laimės' 1911-10-31 1v).

Į bendrinės rašomosios kalbos įtaką orientuoja grafemų <č>, <š>, <ž> (pvz., *Čiapons* ~ Čeponis 1912-01-03 1v, *kraštas* 1911-10-01 1v, *išwažiava* 'išvažiavo' 1912-01-03 1v), taip pat <v> vartosena (*atvaziava* 'atvažiavo' 1911-11-28 1v), digrafų <ai>, <ei> (*apznaiminam* 'pranešame' 1912-02-20 1v, *sweikinu* 'sveikinu' 1911-10-01 1v) ir <au> (*alaus* 1912-01-03 1v) rašyba. Šios ypatybės skiria Jono Survilo laiškus nuo brolio Petro laiškų, kuriuose vartoti digrafai <cz> ir <sz>, dvibalsiai [ai], [ei] žymėti <aj>, <ej>, t. y. orientuotasi į tradicinę XIX amžiaus pabaigos religinių raštų rašybą.

Jonas Survilas, skirtingai nei brolis Petras, dažniau maišė pasvališkių lytis su bk formomis, pvz., perimtas bk [an] (resp. š. panevėž. [on]) žymėjimas (*ant* 1911-10-01 1v, *antane* ~ Antaną 1911-10-31 1v), dažniau žymėtos neredukuotos galūnės (*bagotas* 'turingas' 1911-10-01 1v, *kraštas* 1911-10-01 1v), pramaišiui su tarmės lytimis žymėti nemonofongizuoti žodžio galo dvibalsiai [ai], [ei] (*giarai* 'gerai' 1911-10-01 1v (2x), *tai* 1911-10-31 1v), minkštasis [l'] prieš *e* tipo vokalizmą (*motinele* 'motinėle' 1911-10-01 1v, 1911-10-31 1v) (antra vertus, minkštojo ir kietojo [l] žymėjimą, kaip ir broliui, Jonui sunkiai sekėsi suvaikyti).

Dažniau išlaikytų tarmės ypatybių vartosena panaši kaip ir brolio Petro laiškuose: šiaurės panevėžiškių patarmės atitikmenys žymėti vienaskaitos galininko galūnėse (*giwianimo* 'gyvenimą' 1911-10-01 1v), būtojo laiko pirmojo asmens galūnėse (*pastanaviio* ~ pastanaviiau 'nusprendžiau' 1911-11-28 1v), atviros galūnės nekirčiuotose pozicijose (*sava* 'savo' 1911-11-28 1v). Jaunesnysis Survilas pramaišiui žymėjo tarmės atitikmenis tose pozicijose, kur bk turimi tvirtagaliai

¹² Tradiciją rašyti brūkšnelius virš raidžių Survilas perėmė iš rusų rankraščių rašybos, kur tokie brūkšneliai neretai rašomi virš <т>, <п> ar <ш> apačioje.

ar nekirčiuoti dvibalsiai [ai], [ei] (*labe* ‘labai’ 1912-01-03 1v, *varonike* ~ *Veronikai* 1912-01-03 1v), taip pat vartojo redukuotas formas (*doliars* ‘dolerius’ 1911-10-01 1v, *miršt* ‘miršta’ 1912-01-03 2r).

Tad tiek rašybos, tiek bk ir tarmės ypatybių vartoseną rodo, kad jaunesniojo brolio rašomąją kalbą tuo pačiu laikotarpiu labiau veikė besiformuojanti bendrinė lietuvių kalba.

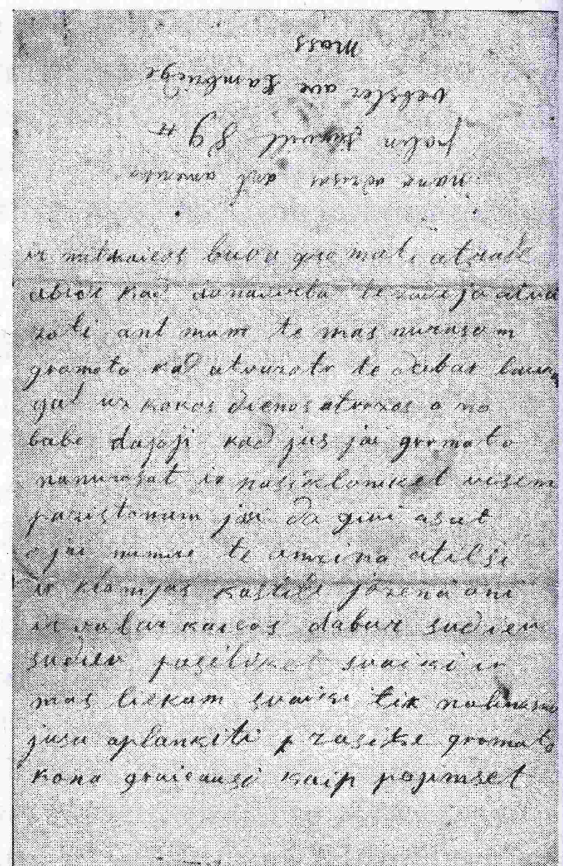
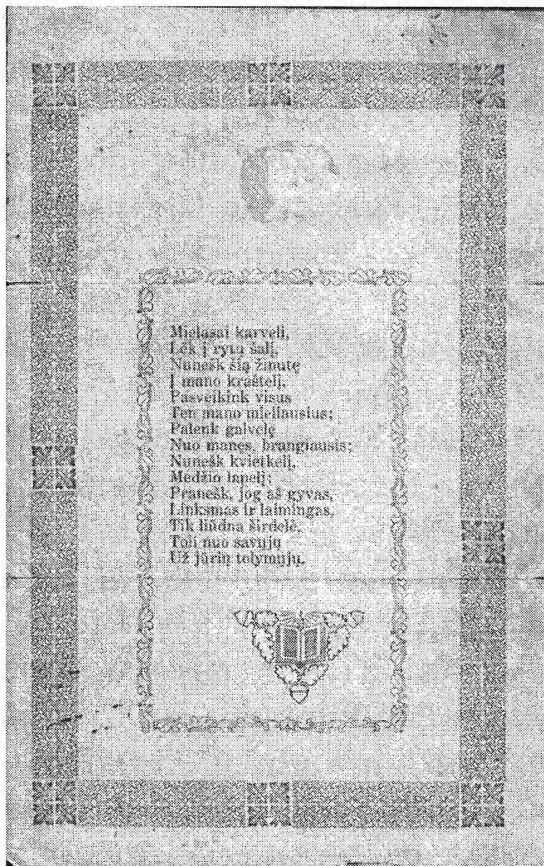
FILOMENOS SURVILAITĖS (JANULEVIČIENĖS) LAIŠKAI

Be brolių Petro ir Jono Survilų, į Lietuvą laiškus taip pat rašė vėliausiai iš visų atvykusi sesuo Filomena Survilaitė. Filomena gimė Pasvalyje apie 1897 metus („Laivo *Anandia* <...>“, 148)¹³. Į JAV kartu su broliu Petru ji atvyko 1914 metais („Laivo *Bury* <...>“, 629, *Penkioliktasis JAV gyventojų surašymas*, 13A). Apie F. Survilaitės išsilavinimą nieko nežinoma, tačiau į Bostoną 1914 metais atvykusio laivo *Anandia* keleivių sąrašuose pažymėta, jog Filomena jau mokėjo skaityti ir rašyti („Laivo *Anandia* <...>“, 148). Jaunesnioji Survilų sesuo visą savo gyvenimą išgyveno JAV, Cambridge’o miestelyje, Masačusetso valstijoje. Mirė 1994 m.¹⁴

Yra išlikę du Filomenos rašyti laišškai. Vienas (1914-06-17) nepasirašytas. Autorystė F. Survilaitei priskirta atsižvelgus į pasirašyto laiško rašybos, rašysenos ypatybes ir turinį. Antrasis laiškas (1914-09-12) pasirašytas *Palin Survill* vardu. *Palin* – tai greičiausiai iškraipytas Filomenos vardo trumpinys. Tai, kad rašė moteris, patvirtina ir viena laiško vieta, kurioje pavartota moteriškosios giminės forma: *ir raik raudoti vanai visados* ‘ir reikia raudoti vienai visados’ 1914-09-12 2r. Kirilinių raidžių, skirtingai nei brolių laiškuose, Filomenos laiškuose nerašyta.

¹³ *Penkioliktasis JAV gyventojų surašymas 1930: Cambridge’as, Middlesex’as, Masačusetas* [*Fifteenth Census of the United States, 1930: Cambridge, Middlesex, Massachusetts*] [internetinė duomenų bazė], Provo, UT, USA: Ancestry.com Operations Inc, 2002, mikrofilmų nr. T626, sąrašo nr. 917, 13A (www.ancestry.com, žiūrėta 2010-04-07).

¹⁴ Filomena Janulevičienė (Janul) palaidota Puritan Lawn Memorial Park kapinėse, žr. *Puritan Lawn Memorial Park* (http://www.puritanlawn.com/Remembering-Philomena-NMI-Janul-40112_main.html, žiūrėta 2010-04-07).

Rašymas septyniolikmeči Filomenai (kaip ir broliams) nebuvo įprasta kasdienė veikla. Silpnokus rašto įgūdžius rodo ne visada skirtos žodžių ribos (pvz., *giva nam* 'gyvenam' 1914-09-12 2r, *par skaitam* 'perskaitėm' 1914-09-12 1v), nevartoti skyrybos ženklai, nenuosekliai rašytos didžiosios raidės. Filomenos laiškuose nerašyti diakritikai virš <č>, <š> ir <ž> (<ž> pavartota tik vieną kartą *zoždes* 'žodžiais' 1914-06-17 1v). Garsams [č], [š] ir [ž] žymėti atitinkamai vartotos raidės be diakritikų – <c>, <s> ir <z>, pvz., *pasvalieciu* 'pasvaliečių' 1914-06-17 1v, *asaros* 'ašaros' 1914-09-12 2r, *pazistamem* 'pažįstamiems' 1914-09-12 2v. Tokia rašyba skiriasi nuo Petro ir Jono Survilų: vyresnysis brolis Petras [č], [č'] ir [š], [š'] žymėti vartojo digrafus <cz> ir <sz>, o Jonas vartojo bk rašybai įprastas grafemas <č> ir <š>.

Raidžių <l>, <v>, digrafų <ai>, <ei> (*laimes* 'laimės' 1914-09-12 lv, *svaikatos* 'sveikatos' 1914-09-12 lv) vartoseną rodo, jog Fi-

lomenos rašybai (skirtingai nei broliams) daug mažesnę įtaką buvo padariusi tradicinė XIX amžiaus religinių raštų rašyba. Nors autorė ir nesilaikė to meto bk rašybos taisyklių (galbūt todėl, kad jų nebuvo mokiusis), tačiau nesiorientavo ir į tradicinių religinių raštų rašybą (kaip broliai). Silpną tradicinės rašybos poveikį Filomenos rašomajai kalbai reikėtų sieti su autorės amžiumi. Filomena – jauniausia iš Survilų, gimusi apie 1897 m., todėl ir skaityti bei rašyti ji greičiausiai pramoko jau po spaudos draudimo panaikinimo, kai galėjo būti supažindinta su besikuriančios bk rašmenimis. Gali būti, jog tradicine rašyba leistos maldaknygės (iš kurių greičiausiai rašyti mokėsi vyresni broliai) taip pat mažiau veikė septyniolikmetės Filomenos rašomąją kalbą. F. Survilaitės atvejis, viena vertus, rodo aiškią skirtį tarp kartos ir išmokto rašybos modelio, antra vertus, rodo chronologiškai stiprėjančią bk poveikį.

Bk poveikis (kalbiniu lygmeniu) F. Survilaitės laiškuose taip pat stipresnis. Kaip ir brolis Jonas, Filomena nuosekliau buvo perėmusi (išmokusi) bk [an] žymėjimą (*ant* 1914-06-17 1v (3x), *aplankiti* ‘aplankyti’ 1914-09-12 2v, *brangiausio* ‘brangiausią’ 1914-09-12 1v), pramaišiui su tarmės lytimis žymėjo galūninius bk [ai], [ei] (*laimingai* 1914-06-17 1v, *linksmi* 1914-06-17 1v, *tai* 1914-09-12 2r), iš rašomosios kalbos nusižiūrėtas lytis su neredukuotomis galūnėmis (*dievas* 1914-06-17 1v, *gyvi* ‘gyvi’ 1914-09-12 1v, *pagarbintas* 1914-06-17 1v), minkštuoju [l] prieš *e* tipo vokalizmą (*motinele* ‘motinėle’ 1914-09-12 1v, *negalejo* ‘negalėjo’ 1914-09-12 2r). Tačiau priebalsių minkštumo ir kietumo žymėjimo sistemos, kaip ir broliai, Filomena nebuvo gerai įvaldžiusi.

Tarmės atitikmenis Filomena išlaikė šiose pozicijose: vienaskaitos galininko galūnėse (*burno* ‘burną’ 1914-09-12 2r, *gromato* ~ gromatą ‘laišką’ 1914-09-12 2v), būtojo laiko pirmojo asmens galūnėse (*pamaco* ‘pamačiau’ 1914-09-12 2r, *raso* ‘rašiau’ 1914-09-12 2r), atviros galūnės nekirčiuotose pozicijose (*buva* ‘buvo’ 1914-09-12 2v, *pona* ‘pono’ 1914-06-17 1v, *pradeja* ‘pradėjo’ 1914-09-12 1v), žodžio pradžioje (*aina* ‘eina’ 1914-09-12 2r, *asam* ‘esam’ 1914-06-17 1v, *asat* ‘esat’ 1914-09-12 2v).

Iš visų Survilų – Filomenos laiškuose bk poveikis stipriausias: tiek rašybos, tiek kalbiniu (ypač fonetiniu) lygmeniu.

APIBENDRINIMAS

Trijų Survilų šeimos narių laiškų kalbinė analizė atskleidė tris skirtingus kalbinius portretus, kurie koreliuoja su rašiusiųjų amžiumi: vyriausiojo brolio Petro laiškuose bk poveikis beveik nejuntamas, o jaunesnysis brolis – Jonas – bk buvo paveiktas labiau. Tai rodo ir didesnis pramaišiui vartotų kalbinių ypatybių skaičius, ir ortografijos bruožai. Iš visų trijų Survilų apčiuopiamiausias bk poveikis – sesers Filomenos laiškuose. Nors daugelis bk rašybos ypatybių (pvz., diakritikai) dar neperimtos, tačiau tradicinės rašybos bruožų jos laiškuose nesama, dažniau pramaišiui su tarmės lytimis vartotos bk formos (greičiausiai nusižiūrėtos, išmoktos iš knygų, laiškų šablonų). Kaip parodė šios epizodinės analizės, XX amžiaus pradžios (ir vėlesnių) emigrantų (ypač neseniai išvykusiųjų) laiškai – įdomus ir vertingas šaltinis naujiems lietuvių rašomosios kalbos raidoms aspektams ir raštingumo sklaidai atskleisti.